

УДК 821.161.3.09

**ІДЭЙНА-ЭСТЭТЫЧНЫЯ ДАМІНАНТЫ ТВОРА І. СЯРГЕЙЧЫКА
«ТАМ, ПАД НЕБАМ ЧУЖЫМ... (АФГАНСКІ ДЗЁННІК)» (2006)**

Т.Р. Багарадава

*Полацкі дзяржаўны ўніверсітэт імя Еўфрасінні Полацкай
Рэспубліка Беларусь, bogoradova1974@yandex.ru*

У артыкуле аналізуецца мастацка-дакументальны дзённік «Там, пад небам чужым...» (2006), які адлюстроўвае выкананне савецкімі салдатамі інтэрнацыянальнага абавязку ў Афганістане. Беларускі пісьменнік-афганец І. Сяргейчык дакладна і пераканаўча паказвае ваенныя падзеі, быт вайскоўцаў, па-філасофску разважае пра сэнс жыцця і кошт салдацкай ахвярнасці на вайне.

Ключавыя словы: філасофскі сэнс; рэфлексія; плынь свядомасці; дакументальная аснова; форма дзённіка.

Ваенная тэматыка з'яўляецца вельмі заканамернай для беларускай літаратуры, бо наша краіна шмат пацярпела ў гады Вялікай Айчыннай вайны, падзеі якой доўгія дзесяцігоддзі адлюстроўваліся і пераасэнсоўваліся беларускімі аўтарамі і айчыннай крытыкай. Тым не менш, узгаданая трагедыя стала для Беларусі не адзіным выпрабаваннем: у нашай літаратуры мае месца мінімальна прадстаўлены вопыт лакальных войнаў XX стагоддзя ў Карэі, В'етнаме, Анголе, Іране і Іраку. Беларускі погляд на трагедыю вайны ў Афганістане напрыканцы 1980-х гадоў і пазней аўтарамі розных генерацый асветлены больш шырока: творчасць Віктара Карамазава (нар. у 1934 г.), Івана Сяргейчыка (1949 – 2006), Сяргея Дубовіка (нар. у 1952 г.), Андрэя Федарэнкі (нар. у 1964 г.), інш.

Ваенны вопыт Івана Лук'янавіча Сяргейчыка – празаіка, паэта, публіцыста, члена Саюза пісьменнікаў Беларусі (1995 г.) – бярэ вытокі з вайскавай службы ў складзе абмежаванага кантынгенту Савецкіх войскаў у Афганістане (1981 – 1983 гады і 1989 год). Будучы аўтар атрымаў за ваенныя заслугі ордэн Чырвонай Зоркі і медалі, быў паранены. Вытокі пісьменніцкай дзейнасці паходзяць з маленства, калі настаўніца беларускай мовы заўважыла ў хлопчыка аркуш паперы з напісаным на ім вершам «Ручэй». Пазней пісьменнік зазначаў: «Гэта яе заслуга, што я сёння пішу, што ўлюбёны ў роднае слова, у родныя, блізкія і дарагія сэрцу краявіды» [1].

Творы І. Сяргейчыка друкаваліся ў раённых газетах, абласных і рэспубліканскіх перыядычных выданнях, калектыўных паэтычных зборніках «Золак над Шчарай» (1994), «Пад гукі Паланеза» (2005), «Зоры над Зальвянкай» (2008). У 2000-х гадах былы пісьменнік-«афганец» кіраваў літаратурным аб'яднаннем імя Анатоля Іверса на Слонімшчыне. Паводле вызначэння А. Пяткевіча, «друкаваў вершы, апавяданні, аповесці, пераклады з рускай мовы» [2, с. 279].

У айчыннай літаратуры па часе напісання кнігі «Горкі пыл Гіндукуша: афганскі дзённік» (1991) І. Сяргейчык стаў першым з тых, хто, маючы ўласны вопыт, паспрабаваў адлюстраваць складаную афганскую ваенную рэальнасць. Удзельнік інтэрнацыянальных ваенных дзеянняў пачаў пісаць дзённік у самым іх пачатку – гэта была своеасаблівая спроба асэнсавання пакуль яшчэ нікому невядомых падзей. Прадмову да кнігі напісаў ваенны карэспандэнт, падпалкоўнік В. Зданюк, а рэдагаваў яе пісьменнік Уладзімір Саламаха (нар. у 1949), які з болей канстатаваў: «Кнігу тую, няпростую і балючую, рэдагаваў я, па-сутнасці равеснік аўтара, ужо маючы сёе-тое ў сваім літаратурным набытку, нямала чаго пабачыўшы і зведаўшы ў жыцці, але воляй лёсу адведзены ад удзелу ў вайне» [3]. І. Сяргейчыкам таксама быў выдадзены зборнік аповедаў «Сцяжынка школьная мая...» (2005), у якім адлюстравана мірнае жыццё – героямі твораў сталі адораныя дзеці Слонімшчыны. Пісьменнік планаваў цэлы цыкл такіх твораў, але не паспеў здзейсніць сваёй задумы.

Чарговая кніга І. Сяргейчыка «Без права на літасць» (2006) – зборнік аповесцяў і апавяданняў, прысвечаных воінам-афганцам – пабачыў свет у 2006 годзе. Пад адной вокладкай сабраныя амаль усе творы пісьменніка на афганскую тэму. Той жа У. Саламаха адзначаў, што «наша літаратура павінна ўзяць разважанні Івана Сяргейчыка пра Афганістан і вайну ў свой актыў, як высокамастацкія, надзвычай праўдзівыя, трагічныя і філасофскія... <...> І яны непадуладны часу» [3].

Да воінаў, што прайшлі пекла Афганістана, з цягам часу сфармавалася неадназначнае стаўленне: з аднаго боку, яны вымушаныя былі сумленна выконваць інтэрнацыянальны абавязак, з другога – у выніку не атрымалі перамогі ў вайне. З успамінаў С. Чыгрына: «Кнігі Івана Сяргейчыка, як ён сам лічыў, гэта яго задатак чытачам. Калі яны прымуць гэты задатак, дык ёсць спадзяванне думаць, што яны зразумелі іх, афганцаў, зразумелі іх душы. Таму што нельга выкрэсліць з жыцця цэлае пакаленне. Без мінулага, як мы ведаем, няма будучыні. А страціць будучыню – гэта значыць знішчыць сябе. Думаю, Іване, што чытачы даўно тваё пакаленне зразумелі і разумеюць. Пакаленне, якое таксама было абпаленае вайной на чужой зямлі» [3].

У кнігу І. Сяргейчыка «Без права на літасць» уваходзіць мастацка-дакументальны дзённік «Там, пад небам чужым... (афганскі дзённік)»; дзве мастацкія аповесці «На “дарозе смерці”» і «Пляшка»; два апавяданні «Падарунак» і «Горкая пышчота», жанр якіх пазначаны як «апавяданне-быль». Усе творы напісаныя паводле сапраўдных ваенных падзей, але асаблівай увагі заслугоўвае афганскі дзённік «Там, пад небам чужым...». Форма дзённіка прадугледжвае праўдзівасць, натуральнасць і верагоднасць адлюстравання: падзеі ў творы асвятляюцца ў перыяд з 2 лістапада 1981 года па 5 чэрвеня 1982 года, іх апісанне бярэ пачатак з перасылнага пункта ў Ташкенце. Пісьменнік адкрывае аповед філасофскімі разважаннямі пра сутнасць чалавечага жыцця, што натуральна кантрастуе з небяспечай ваенных будняў, дзе смерць становіцца штодзённай справай: *«Пачынаю дзённік, а здаецца, што пачынаю занова жыццё – усё навобмацак... А можа, і сапраўды так пачынаецца чалавечае жыццё? Пачынаецца не тады, калі ты пачаў існаваць на “белым свеце”, а тады, калі ўпершыню пачаў задумвацца аб тым, чаму гэты свет “белы”»* [4, с. 5]. Аўтар палемізуе сам з сабой у пытаннях магчымасці напісаць абсалютную праўду пра афганскія падзеі.

Дзённік І. Сяргейчыка паказвае аб'ектыўнае стаўленне ў адносінах да тагачаснага існуючага грамадства, ладу жыцця, дзе недастаткова звярталася ўвага на простага чалавека і яго патрэбы: *«Ён ніхто і нішто, нават не вінцік у вялікай машыне часу <...> У нас так прынята. Чалавек павінен усё выконваць, як робат. Нічога не патрабаваць, менш думаць, не турбаваць начальніка»*[4, с. 6]. Смелыя і, на той час, крамольныя развагі пісьменніка накіраваны на інтэрнацыянальнага абавязу савецкіх воінаў у Афганістане: ісці на смерць павінны спрактыкаваныя салдаты-добраахвотнікі, а не толькі што прызваныя ў войска нявопытныя маладыя хлопцы: *«А паспрабуеш шукаць якую-небудзь прычыну, каб не ехаць туды, – партбілет на стол, пагоны з плячэй і будзь вольны з фармулёўкаю “Адмовіўся ад выканання ўрадавага задання”»* [4, с. 7]. Плынь свядомасці адлюстроўвае рэфлексію ваеннага чалавека, які апынуўся на чужой вайне і цвяроза аналізуе сітуацыю: *«Перад кім і ў чым правінілася маё пакаленне? Навошта яго падставілі пад кулі ў мірны для Радзімы час?»* [4, с. 10].

Для абвастрэння аповеду пісьменнік выкарыстоўвае прыём кантрасту: ідзе крывавае вайна, а па прылёце ў Кабул хлопцаў сустракае часовая абсалютная цішыня: *«Не верыцца, што прыляцеў на вайну. Навокал цішыня – ні выбухаў. Ні стрэлаў»* [4, с. 9]. Кантрасныя ў дачыненні да ваенных дзеянняў і маляўнічыя пейзажы Кабула, пакрыты снегам хрыбет Гіндукуш, лёгкі марозік на засыпанай снегам зямлі, яркае сонца на вяршынях гор. Цікавыя аповеды салдат і пра суседнія экзатычныя краіны: напрыклад, у Джалалабадзе вялікая вільготнасць, расце шмат цытрусавых і жывуць малпы, хоць яна знаходзіцца ўсяго за 250 кіламет-

раў ад Кабула. Незвычайнай сталася і знаёмства маладых хлопцаў з ісламам, які таксама адрозніваецца ад хрысціянства базавымі пастулатамі: *«Наш закон заклікае “Не забі”, а іхні наадварот: “Забі і ты выканаеш волю аллаха”»* [4, с. 16]. Менавіта такімі маральнымі ўстаноўкамі, а яшчэ і патрыятычнымі пачуццямі, можна патлумачыць неверагодную жорсткасць душманаў. Акрамя таго, на афганскай зямлі савецкіх воінаў сустракаюць рознага кшталту выпрабаванні: дыверсіі з наркатычнымі рэчывамі, шматлікія эпідэміі, інфекцыйныя захворванні і, самае галоўнае, – нянавісць мясцовага насельніцтва, для якога яны сталіся захопнікамі: *«Палітыка існуе для палітыкаў, а салдат – ахвяра палітыкі. Ён павінен ваяваць. Цяжка быць робатам, калі нарадзіўся чалавекам»* [4, с. 17]; *«Няхай бы паслухалі, што крычыць рускі салдат, калі ідзе ў атаку»* [4, с. 20].

Афганская зямля засталася для савецкіх воінаў назаўсёды чужой, спарадзіўшы толькі боль і, як крык душы, – цэлы пласт салдацкіх песень. Суровыя вайсковыя будні паказаны І. Сяргейчыкам гранічна праўдзіва і пераканаўча: афганскі палон, нечаканыя атакі мясцовых жыхароў, баявыя дзеянні, разарваныя выбухамі людзі, вылеты на заданні, капанне траншэй для сугрэву, рабаванне салдатамі разбітых афганскіх паселішчаў (дуканаў), выменьванне жыцця на зброю, выкананне ваеннага абавязку за матэрыяльныя выгоды, перавышэнне паўнамоцтваў савецкімі камандзірамі, не заўсёды простыя ўзаемаадносіны паміж вайскоўцамі, дзедаўшчына сярод савецкіх воінаў.

Цікавы мастацкі прыём асэнсавання сітуацыі праз свядомасць ворага. У прамове афганскага лейтэнанта заключана ўся сутнасць тагачаснай вайны: *«Мы маем права самастойна выбраць сабе шлях у будучыню. <...> Народ Афганістана вас сюды не клікаў. <...> Вы зрабілі ў нас рэвалюцыю. Вы ліеце нашу кроў»* [4, с. 46]. У сваю чаргу, аўтар – савецкі афіцэр, які зусім не добраахвотна трапіў на чужую вайну, – вельмі добра атаясамлівае сітуацыю і сваё месца ў ёй: *«Мы прыйшлі на чужую зямлю не з хлебам-соллю, а са зброяй. Наводзіць парадак у чужым доме. З чым мы сюды прыйшлі, тым нас тут і сустракаюць»* [4, с. 48].

Вечнае імкненне сумленнай асобы – застацца чалавекам – на вайне спрацоўвае далёка не заўсёды, таму што салдат павінен выконваць вышэйшы загад. Унутраны маналог вайсковага афіцэра паказвае ўвесь трагізм і недарэчнасць дадзенай акалічнасці: *«Вось я чалавек XX стагоддзя, але не магу аслухацца, не маю права не страляць, не выконваць загад. Значыць, я не належу сабе, я – ніхто. Як гэта пачынаеш добра разумець тут»* [4, с. 62]. Афіцэр, адпраўлены на вайну шляхам вайсковага загаду, пасля знакамітай Панджшэрскай аперацыі летам 1983 года добра атаясамлівае, што цяжка зразумець кошт крыві, калі ты прыйшоў на чужую зямлю не з мірам.

Лаўрэат дзяржаўнай прэміі пісьменнік У. Саламаха ў прадмове да кнігі «Без права на літасць» справядліва зазначае, што творы І. Сяргейчыка маюць выразна акрэсленую філасофскую антываенную накіраванасць. Яны каштоўныя яшчэ і дакладным узнаўленнем ваеннага кантэксту, першапачатковасцю адюстравання праўды вайны, якая забрала многія маладыя жыцці, стаўшы болей і дакорам, расчараваннем і развагай пра вечнае.

БІБЛІАГРАФІЧНЫЯ СПАСЫЛКІ

1. Иван Сяргейчык [Электронны рэсурс] / База даных «Літаратурная Слонімшчына». – Рэжым доступу: <https://slonimlibkolas.by/syargeichyk-ivan>. – Дата доступу: 10.03.2026.
2. Пяткевіч, А. М. Людзі культуры з Гродзеншчыны: Даведнік / Гродна : ГрДУ, 2000. – 356 с.

3. Чыгрын, С. Пісьменнік-«афганец» з Пустабораў. Жыццё і творчы шлях Івана Сяргейчыка [Электронны рэсурс] / Праца. Зельвенская народная газета. – Рэжым доступу: <https://old.zelwa.by/pismennik-afganec-z-pustaborau-zhyccyo-i-tvorchy-shlyah-ivana-syargejchyka>. – Дата доступу: 10.03.2026.

4. Сяргейчык, І. Л. Без права на літасць : аповесці і апавяданні / І. Л. Сяргейчык. – Слонім : Слоні́мская друкарня, 2006. – 152 с.

**IDEOLOGICAL AND AESTHETIC DOMINANTS OF I. SERGEYCHIK'S WORK
«THERE, UNDER A FOREIGN SKY (AFGAN DIARY)» (2006)**

T. Bagaradava

*Euphrosyne Polotskaya State University of Polotsk
Republic of Belarus, bogoradova1974@yandex.ru*

The article analyzes the artistic and documentary diary «There, under a strange sky...» (2006), reflecting the fulfillment by Soviet soldiers of their international duty in Afghanistan. The Belarusian Afghan writer I. Sergeychik accurately and convincingly shows military events, the life of the military, philosophically talks about the meaning of life and the cost of soldier sacrifice in an aimless war.

Keywords: philosophical meaning; reflection; current of consciousness; documentary basis; diary form.